

Euskararen arauak eta erabilerak

Kontsulta-tresnak (I)

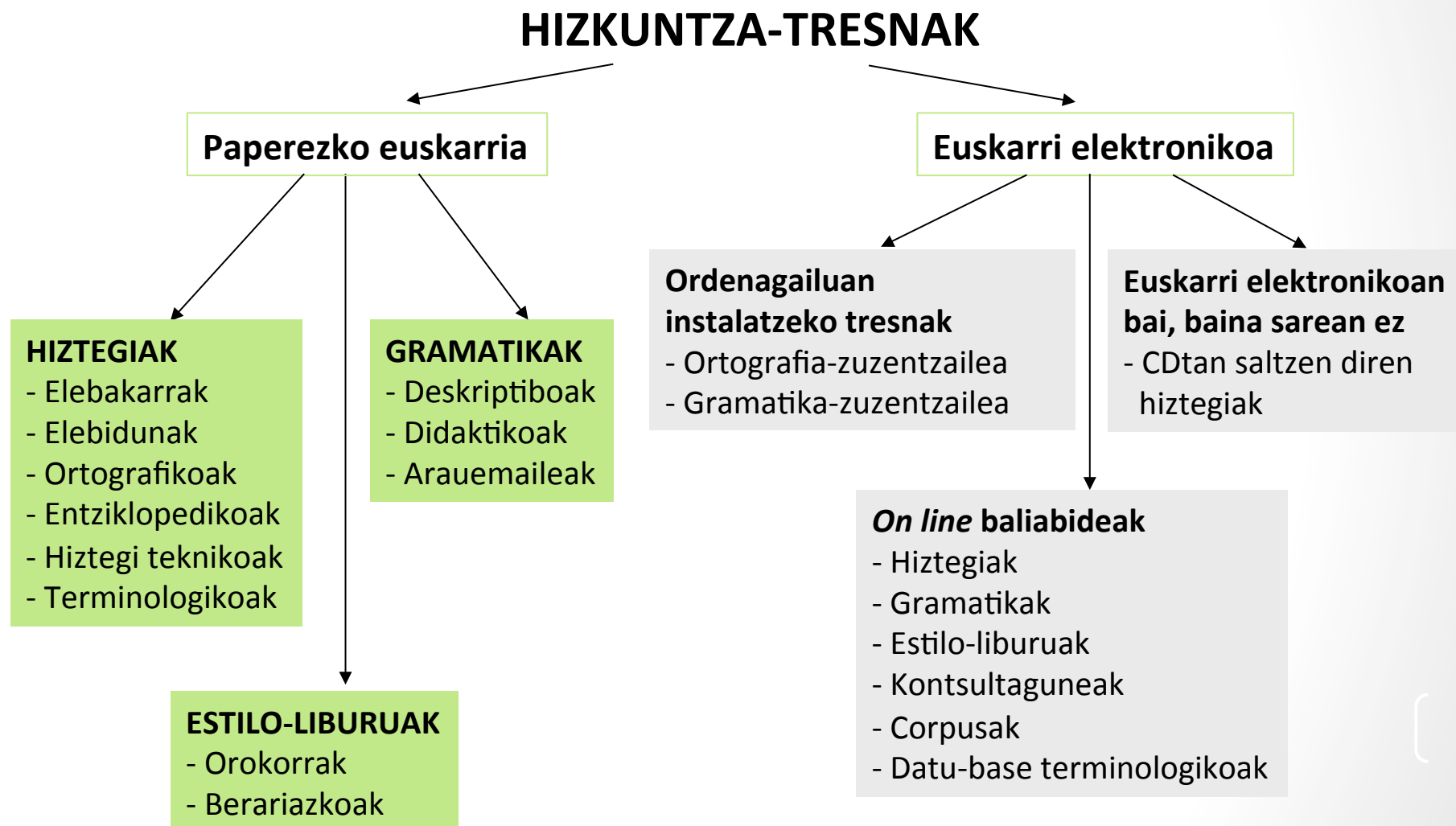
2017-2018 ikasturtea

Larraitz Zubeldia
larraitz.zubeldia@ehu.eus

Euskaraz idazteko kontsulta-tresnen erabilera

- 1. Hizkuntza-tresnak: ohiko tresnak eta tresna elektronikoak
 - 1.1. Hiztegi orokorrak
 - 1.2. Hiztegi teknikoak
 - 1.3. Gramatikak
 - 1.4. Estilo-liburuak
 - 1.5. Corpusak
- 2. Ohiko hiztegien ezaugarriak eta erabilera
 - 2.1. Hiztegietan kontuan hartu beharreko ezaugarriak
 - 2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa
 - 2.3. Hiztegi entziklopedikoak
- 3. Web orriak

1. Hizkuntza-tresnak: ohiko tresnak eta tresna elektronikoak

1.1. Hiztegi orokorrak

<http://www.hiztegia.net>

Elebidunak

- Elhuyar (eu-es/es-eu) (2006)
- Adorez (eu-es/es-eu) (2009)
- Labayru (eu-es/es-eu) (2011)
- Collins Elhuyar (eu-en/en-eu) (2016)
- Morris (eu-en/en-eu)
- Dictionnaire ELHUYAR (eu-fr/fr-eu)
- Zehazki (es-eu)
- ...

Elebakarrak

- Euskal Hiztegia (Sarasola) (1996)
- Euskaltzaindiaren hiztegia (2012)
- Orotariko Euskal Hiztegia
- Euskal Hiztegi Modernoa (Elhuyar)
- Sinonimoen hiztegia (Adorez)
- Sinonimoen hiztegia (UZEI)
- Sinonimoen kutxa (Elhuyar)
- ...

Ortografikoak

- Hiztegi Batua (2000)
(Euskaltzaindia)

Entziklopedikoak

- Harluxet
- Lur
- Elhuyar

Herriz herriko hizkerak

- Azkoitia
- Bergara
- Gernika
- ...

1.2. Hiztegi teknikoak

UZEIk argitaraturikoak → www.uzei.eus

- Fisika (1979), Kimika, Matematika, Biologia, Geologia, Medikuntza...
- Guztira, hogeita zazpi hiztegi.
- Horietako asko *Euskalterm* (Terminologia Banku Publikoa) datu-basean daude bildurik:

<http://www.euskara.euskadi.eus/r59-euskalte/eu/q91EusTermWar/kontsultaJSP/q91aAction.do>

Elhuyarrek argitaraturikoak

- Ingurugiro hiztegia
- Geologia hiztegia
- Energia hiztegia (2000)
- Zientzia eta teknologiaren hiztegi entziklopedikoa (2009)

Eusko Jaurlaritzak argitaraturikoak

- Arrantza hiztegia
- Nekazaritza hiztegia
- Ingurumen Hiztegi Entziklopedikoa

http://www.ingurumena.ejgv.euskadi.eus/r49-11413/eu/contenidos/informacion/hiztegi/eu_aplic/indice.html

- ...

1.2. Hiztegi teknikoak (II)

Oinarrizko lexiko teknikoak (Euskaltzaindia)

- Matematikako oinarrizko lexikoa (2013)

[http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/
Matematika_Oinarrizko_Lexikoa.pdf](http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/Matematika_Oinarrizko_Lexikoa.pdf)

- Fisikako oinarrizko lexikoa (2013)

[http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/
Fisika_Oinarrizko_Lexikoa.pdf](http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/Fisika_Oinarrizko_Lexikoa.pdf)

- Astronomiako oinarrizko lexikoa (2014)

[http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/
Astronomia_Oinarrizko_Lexikoa.pdf](http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/Astronomia_Oinarrizko_Lexikoa.pdf)

1.3. Gramatikak

Euskaltzaindiaren gramatika deskriptiboak → www.euskaltzaindia.eus

Euskal Gramatika Lehen Urratsak (EGLU)

I. Perpausaren egitura. Gramatika-kategoriak. Deklinabidea (1985)

Hitz-ordena, hitz-elkarketa, deklinabidea (eranskina) (1987)

II. Aditza (1987)

III. Lokailuak (1990)

IV. Juntagailuak (1994)

V. Mendeko perpausak-1 (1999)

VI. Mendeko perpausak-2 (2005)

VII. Perpaus jokatugabeak (2011)

Gramatika didaktikoak

- *Euskal Gramatika Osoa* (Zubiri & Zubiri 1995)
- *Oinarrizko Gramatika* (Alberdi 2008)
- *Sareko euskal gramatika*: <http://www.ehu.eus/seg/aurkezpena>

Gramatika arauemaileak

- Euskaltzaindiaren arauak

1.4. Estilo-liburuak

Denetariko hiztunei zuzendutakoak

- *Euskara hobean hobe* (Kintana eta Salaburu, 1984)
- *Euskal estilo liburururantz* (Alberdi eta Sarasola, 2001)
- *IVAPeko estilo-liburua* (Arakama eta beste, 2005)
http://www.ivap.euskadi.eus/contenidos/informacion/euskalduntze_argit/eu_def/adjuntos/estilo_liburua.pdf

Kazetariei zuzendutakoak

- *Egunkariaren estilo-liburua* (1992, 2001)
- *Idazkera liburua* (Zubimendi eta Esnal, 1993)
- *Berriaren estilo-liburua* (2006)
<http://www.berria.eus/estiloliburua/>

EIMA Euskal ikasmaterialen estilo-liburua

http://www.hezkuntza.ejgv.euskadi.eus/r43-euskcont/eu/contenidos/informacion/dih/eu_5490/estilo_liburua_e.html

1.4. Estilo-liburuak (II)

Euskara teknikoari buruzko estilo-liburuak

- ENSUNZA, M. (1983): *Alfabetatze zientifikoa: zenbakiak, unitateak, adierazpenak, eragiketak, esamoldeak, irakurketa*. Iruñea: UEU.
- ENSUNZA, M., J.R. ETXEBARRIA eta J. ITURBE (2008 [2002]): *Zientzia eta teknikarako euskara: zenbait hizkuntza-baliabide*. Bilbo: UEU.
- ETXEBARRIA, J.R. (2011): *Zientzia eta teknikako euskara arautzeko gomendioak*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzua.
- MAKAZAGA, J.M. (1997): “Euskara Teknikoa zenbait hizkuntz akats konpondu nahirik”. *Ekaia* 7.
- ODRIOZOLA, J.C. eta I. ZABALA (1992): *Idazkera teknikoa. 2.- Izen-sintagma*. Leioa: EHUKo Argitalpen Zerbitzua.
- ODRIOZOLA, J.C. (koord.) (1999): *Zenbait gai euskara teknikoaren inguruan*. Leioa: EHUKo Argitalpen Zerbitzua.
- ZABALA, I. (koord.) (1996): *Testu-loturarako baliabideak: euskara teknikoa*. Leioa: EHUKo Argitalpen Zerbitzua.
- ZABALA, I. eta J.C. ODRIOZOLA (1992): *Idazkera teknikoa. 1-Hitz-ordena, galdegaia eta komaren erabilera*. Leioa: EHUKo Argitalpen Zerbitzua.

1.5. Corpusak

- Egungo Testuen Corpora (ETC)
- Ereduzko Prosa Gaur (EPG)
- Ereduzko Prosa Dinamikoa (EPD)
<http://www.ehu.eus/eu/web/eins/home> eta Euskalbarren.
- Lexikoaren Behatokiaren Corpora
<http://lexikoarenbehatokia.euskaltzaindia.eus/cgi-bin/kontsulta.py>
- Zientzia eta teknologiaren corpora:
<http://www.ztcorpora.eus/aurkezpena.htm>
- ZIO
<http://www.ehu.eus/ehg/zio/>

2. Ohiko hiztegien ezaugarriak eta erabilera

- 2.1. Hiztegietan kontuan hartu beharreko ezaugarriak
- 2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa
 - Euskaltzaindiaren *Hiztegi Batua*
 - *Euskal Hiztegia* (Sarasola) (1996)
- 2.3. Hiztegi entziklopedikoak
 - *Harluxet*
 - *Energiaren Hiztegi Entziklopedikoa*
 - *Zientzia eta Teknologiaren Hiztegi Entziklopedikoa*

2.1. Hiztegietan kontuan hartu beharreko ezaugarriak

- Hizkuntzak: eu (euskara), es (gaztelania), fr (frantsesa), en (ingelesa).
- Argitalpenaren urtea.
- Euskaltzaindiaren erabakien arabera eguneraturik dagoen ala ez.
- Hiztegiaren “iturriak” zein diren (erabilitako corpusak).
- Hiztegiaren ezaugarri kuantitatiboak (sarrera kopurua) eta kualitatiboak (sarrera motak, informazioa...).
- Adierak eta ordainak emateko irizpideak zein diren.
 - Sarreraren inguruko informazio soziolinguistikoak (aldea geografiko, funtzionalak, soziolektoak eta hizkera-mailak bereizten dituen; erabilera-maiztasuna eta hedadura kontuan hartzen duen...).
 - Sarreraren inguruko informazio linguistikoa nolakoa den (kategoria gramatikalak, adibideak...)

2.1. Hiztegieta kontuan hartu beharreko ezaugarriak (II)

Laburdura-zeinuen garrantzia

Hiztegi Batuan erabilitako zenbait laburdura:

- Gramatika-kategoriak: *iz.*, *izlag.*, *izond.*, *izord.*, *ad.*, *adb.*, *lok.*, etab.
- *e.* = erabil (erabili beharreko forma ondokoa da)
- *h.* = hobe (forma hobetsia ondokoa da)
- *g.er.* = gutxi erabilia; *g.g.er.* = gaur gutxi erabilia
- Euskalkien markak: *Bizk.*, *Gip.*, *Lap.*, *BNaf.*, *Naf.*, *Zub.*
- Erabilera teknikoa: *Anat.*, *Fis.*, *Mat.*, *Teknol.*, etab.

2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa

Hiztegi Batua

- Hizkuntzak: eu
- Lehen argitalpena: 2000. urtea.
- Bigarren argitalpena: 2010. urtea
- Euskaltzaindiaren erabaki morfologiko-ortografikoak biltzen ditu.
- Erabilitako corpusak:

Hauta-lanerako Euskal Hiztegia (Koldo Mitxelena)

Egungo Euskararen Bilketa-lan Sistematiakoaren ondorioak

- Hiztegiaren ezaugarri kuantitatiboak:
 - Lehenengo argitalpenean, 20.119 sarrera eta 2.477 azpisarrera.
 - Bigarren argitalpenean, 36.016 sarrera eta 6.052 azpisarrera.
 - Bigarren itzulian etengabe ari da zabaltzen kopuru hori.

2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa

Hiztegi Batua (II)

- Hitzen zerrenda hutsa da, zenbait informazio gehigarrirekin (kategoria gramatikala eta adibideak, batzuetan).
- Hiztegi ortografikoa da batez ere.
- Euskara batuaren hiztegia finkatzea du helburu.
- Hiztegian jasotzen ez diren hitzak ez ditu onartzen oraindik Euskaltzaindiak, baina ezta gaitzesten ere.

2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa

Hiztegi Batua (III)

ADIBIDEA:

osaera

osaezin izond.

osagai

osagailu iz. *lpar.* 'osagaia, sendagaia'

osagaitz izond.

osagarri 1 iz. *lpar.* 'osasuna'

osagarri 2 1 iz. 'sendagaia' 2 izond. 'osetzen duena'

osagarritsu izond. *lpar. g.er.* 'osasuntsua'

osagarrizko izlag. *g.er.* 'osagarria'

osagile iz. *Bizk.* 'medikua'

osakera* e. **osaera**

2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa

Hiztegi Batua (IV)

ADITZEN ADIBIDEA:

osatu, osa, osatzen.

1 *du* ad. 'osotasuna eman, oso bihurtu'

2 *da/du* ad. *Bizk.* 'sendatu'

3 *du* ad. *Naf.* eta *Zub.* 'zikiratu'

2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa

Euskal Hiztegia

- Hizkuntzak: eu/eu (azalpenak ere euskaraz)
- Argitalpenaren urtea: 2003 (2007an berrargitaratua).
- Euskaltzaindiaren arauak eta Hiztegi Batua barruan daude.
- Erabilitako corpusak:

Hauta-lanerako Euskal Hiztegia. Mitxelenaren lanetik abiatutako hiztegia da, hark egindako lanetan oinarritua.

Euskara/euskara Lur Hiztegia.

Hiztegian dator oinarritzat hartutako corpusaren aipamena

- Askotan, batasunerako proposamenak egiten ditu; beraz, batasunerako Sarasolak dituen irizpideetan oinarriturik dago.
- Adibide asko ematen ditu, testuetatik ateratakoak.

2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa

Euskal Hiztegia (II)

- Sarreretan adierak eta ordainak emateko irizpideak:
 - Adibideetan idazleak eta agertzeko urtea/mendea agertzen dizkigu. Izan ere, adieren hurrenkera kronologikoa da.
 - Aldaera geografikoak bereizten ditu, baina honako kasu honetan bakarrik: sarrera batek *Bizk.* badu, esan nahi du ez duela Bizkaiko autoreen lanetan baino aurkitu.
 - Kasu batzuetan, aldaera funtzionala ere hartzen du kontuan; dena dela, hiztegi orokorra dela dio egileak.
 - Gramatika-kategorien arabera bereizten ditu sarrerak, eta aditzen erregimena (*da, du, da/du, dio, zaio*) adierazten du, adibidez horniturik.
 - Erabilera-maiztasuna kontuan hartzen du: tradizioan gutxi erabiliak (g.er.) eta gaur egun gutxi erabiliak (g.g.er.).
 - Hizkera-mailak bereizten ditu: literatura-hitza (*lit.*); jasoia (*jas.*); herrikoia (*herr.*); lagunartekoa (*lgart*), behekoa (*beh.*). Emantzat hartzen dugu gainerakoak testuinguru neutroan erabil daitezkeela.

2.2. Zenbait hiztegiren azterketa praktikoa

Euskal Hiztegia (III)

ADIBIDEA:

osaera. *iz.* (*1745 ‘osotasuna’, *1977; *osakera* 1897). Osatzea; zerbait osatua dagoen era. *Legebiltzarraren osaera.* // *Bizk.* (G.er.). Sendatzea

osatu, osa,osatzen. *du ad.* (1627). **1.** Zenbait gauzek (edo zenbait gauzez) osotasun edo banako bat eratu. *Batzarra osatzen dutenak. Euskal aldizkarietan agertu diren idazlanik ederrenak norbaitek aztertu eta bilduko balitu, lore sorta zoragarria osatuko luke benetan. Landuccik osatu zuen euskal hiztegia. Gorputza materialiaz osatua dela. “Euskal hitz garbiak”, hau da, hizkuntzan bertan ezagutzen diren hitzaz eta morfemez osatuak. Herria aldizkarian argitara dituen artikuluekin liburuxka polit bat osatu du Laffite jaunak. Hiru zatik osatua. || Lehen gizonaren gorputza lur pixka batez osatu zuenean. Liburuaren hirutatik bi hiztegiek osatzen dute. Euskal idazleek talde berezi bat osatu behar dutela elkarearen barruan. || Artikuluarekin hiru silaba osatzen dituzten izenak bi sailetan banatuak ageri dira. “Auspoa”-ren bi ale osatzen ditu liburu mardul honek.* **2.** (1643) (Zerbaiti) osoa edo beteagoa izateko falta zaiona erantsi edo gehitu. *Errealak falta da ogerlekoa osatzeko .../...*

[Eta horrela, sei adiera, bakoitza bere adibideekin.](#)

2.3. Hiztegi entziklopedikoak

Hiztegi entziklopedikoen ezaugarri orokorrak:

- Hiztegi-sarreren kategoria eta bestelako gramatika-informazioaz gain, [informazio entziklopedikoa](#) ematen digute.
- Artikulu batzuk nahikoa garatzen dituzte eta informazioa izan dezakegu eremu horretan erabiltzen den terminologiaz eta esapideez.
- Hiztegi hauen prestakuntza oso luzea eta neketsua denez, eta *Hiztegi Batua* oso berria denez, batzuetan ez daude egokituta Euskaltzaindiaren erabakiekin.
- Terminologiari dagokionez, euskaraz eredu partekatua nahikoa garatuta eta finkatuta ez dugunez, gerta daiteke hiztegi desberdinetan eredu desberdinak aurkitzea.

2.3. Hiztegi entziklopedikoak

Harluxet

- Argitalpena: 1992. urtea.
- Bederatzi liburukik osatua. Gaur egun Internet bidez ere kontsulta daiteke:

<http://www.euskadi.net/harluxet>

- *Hiztegi Batua* egin aurrekoa da. Beraz, ez ditu arau guztiak betetzen.
- Hiztegi entziklopediko **orokorra** da, baina, horrez gain, espezialitateko arloak ere hartzen ditu.
- Sare modura antolatutako hiztegia da, eta testuan agertzen diren hitzak markatzen ditu, haietara joanez informazioa osatzeko.
- **Euskalbarren** bidez kontsulta daiteke.

2.3. Hiztegi entziklopedikoak

Harluxet (II)

ADIBIDEA:

genetika iz. BIOL. **Herentziari** dagozkion fenomeno eta legeak aztertzen dituen biologiaren atala.

♦ **ENTZ.** Genetika modernoa **Mendelek** ilarrekin egindako ikerketen ondorioz hasi zen (1865), zehazki, **karaktere hereditarioen transmisioa** azaltzen zuten hiru legeak argitaratu zituenean. Baina lan hura bazterrean geratu zen eta XX. mendearen hasiera arte ikerlariak ez zuten interesik azaldu gaiari buruz. 1900ean, **mitosi**, **meiosi** eta **ernalketaren** xehetasunak ezagutu eta gero, de Vries nederlandarrak, Correns alemaniarrek eta von Tschermak austriarrak, elkarren berri izan gabe, bateratsu berraurkitu zituzten aurrez Mendelek formulatutako legeak. **Espezie** bereko **banakoen** arteko **gurutzamendu**arekin zerikusia duten **Mendelen legeak** ulertzeko, **sexu-zeluletako kromosometan** herentziaren faktore edo **geneak** daudela onartzen da, eta beroriek direla gurasoengandik jasotako **karaktereen** erantzule. Baina **belaunaldi** bereko **izakiek** antzekotasun handiak izan arren beren artean eta gurasoekiko, aldeak ere badituzte batzuek besteekiko. Aldaketa hauek geneen zatiketan gerta litezke, baina kasu batzuetan kanpoko faktoreen eraginaren ondorioz suertatzen dira (tenperatura, elikadura, hezetasuna, argia eta banakoaren garapenean giroak eragindako beste zenbait faktore).

XX. mendearen bigarren erdialdean genetikak aurrerapausu handiak eman ditu, geneen izaera kimikoa eta berauen **bikoizketa** eta **transmisioa** nola gertatzen diren jakin denez gero.

Genetikaren inguruan adar eta ikerketa-teknika asko garatu da, hasi mikrobiologiatik eta biokimikaraino. Eta azken urteetan bide handiak ireki dituen diziplina berri bat garatu da, **injinerutza genetikoa**, **gaixotasun hereditarioen** azterketa eta tratamenduan aplikazioa aurkitu duena; halaber aplikatu da landare- eta animalia-espezieen hobekuntza lortzeko ikerketetan.

2.3. Hiztegi entziklopedikoak

Energiaren Hiztegi Entziklopedikoa

- Argitalpena: 2000. urtea
- [Hogeita lau](#) espezialistak idatzia.
- Energiaren arloko terminologia eta informazioa.
- Euskarazko artikulu entziklopedikoak eta beste hizkuntzetako ([en/es/fr](#)) ordainak.
- Termino-zerrendak:
 - ingelesa-euskara
 - gaztelania-euskara
 - frantsesa-euskara
- [Euskalbarren](#) kontsulta daiteke.

2.3. Hiztegi entziklopedikoak

Zientzia eta Teknologiaren Hiztegi Entziklopedikoa

- Argitalpena: 2009. urtea
- [Berrehun](#) espezialistak idatzia.
- 50 jakintza-arlotako 23.000 kontzeptu (+ euskaratik beste hiru hizkuntzataraz)
- 607 artikulua entziklopediko euskaraz
- 1.500 irudi
- Termino-zerrendak:
 - ingeleza-euskara
 - gaztelania-euskara
 - frantsesa-euskara
- [Euskalbarren](#) kontsulta daiteke.

zthiztegia.elhuyar.eus

Bibliografia

- Etxebarria, Jose Ramon (2014): *Komunikazioa euskaraz ingeniartzan*. Bilbo: UEU eta EHU (8. kapitulua).